

Elebitasuna Euskal Herrian: teoria eta egoera

Iñaki Müller

1. Hizkuntz kontaktuei buruzko teoriak

Elebitasun-teoriei buruzko eztabaidetan, elebitasuna indibiduala ala soziala den kontu, erabiltzen diren ikerketa-abiapuntuak psikologo eta psikolinguistenak, soziologo eta soziolinguistenak izaten dira.

Desberdintasun metodologiko hauekin batera eta elebitasunaren eta diglosiaren definizioak desarroilatzen hasi baino lehen, postura hartu nahi nuke elebitasun-teorien problema orokorrago bati buruz. Eta hain zuzen ere, elebi- edo eleaniztasunek hizkuntz teoria orokor baten barruan hartzen duten lekuaz, eta honek elebitasun sozialaren eta indibidualaren arteko harremanean duen eraginaz.

1.1. Saussure-ren hizkuntz eredu binarioa

Elebitasuna eta diglosia, Saussure-ren dikotomian *hizketa-ri* (*parole-ri*) dagozkio biak. Biak iharduten dute zeinu-sistemazko errealizazio konkretuaz, hizkuntzaz (*langue-az*).

Banaketa hau, gutxienez ere, eztabaidagarri iruditzen zait neri, pentsatzen baldin bada, hizkuntz erabilera indibidualaren,

langue-ren, maila eta hizkuntzaren sozialki eta kulturalki markatu eta definitutako erabilera-eredua lapiko berean sartzen direla. Badirudi, ezabatu egin dela hizkuntzaren eta kulturaren arteko erlazioa.

Sozialki finkatutako hizkuntz usaerako aspektuetara hobeto hurbildu ahal izateko, Eugenio Coseriu-ren eredu batean apoia-tuko naiz ni. Bere *Sistema, Norma y Habla* izeneko liburuan¹ Saussureren *langue*-a sistemaren pareko egiten du; *parole* kontz-zeptua, berriz, arau sozialean eta hizkuntz aktu indibidual-ean azpizatzen du. Buruera hau zerako ideiara orientatzen da: sis-tema sozial ideala den *langue*-ren eta horren aplikazio indibidual konkretua den *parole*-ren artean hizkuntz usaera sozialezko maila ezberdinak daudela, Sanchez Carriónek² *parole sociale* baten ager-tzeko formak deitzen dituenak. Azpian datzan gogoeta da, indibi-duoak ez duela indibiduo bezala iharduten, aitzitik talde bateko kide bezala iharduten duela ohiki, eta talde horren barruan direla haren iharduerak esanahidun.

Zentzuzko iruditzen zaizkit gogoetok, kultura eta ingurune soziala isolatzen dituen ikusmolde elebitasunari buruzkoaren kon-tra iharduteko.

1.2. Elebitasuna

Linguistikak elebitasunean aurkitzen zuen interesa zeratan ze-goen batez ere, alegia, hizkuntzek elkarren artean egiten duten ele-mentu-trukaketan, edo hizkuntza horien artean sortzen diren in-terferentzietan.

Elebitasuna aztertzeke ikuspegi berriak U. Weinreich-ek ekar-zen ditu bere obra *Languages in Contact*³ izenekoan.

Nahiz eta bera ere interferentzien tematikaz arduratua egon, teoria psikosozialak eta soziokulturalak ere sartzen ditu bere go-goetan.

Elebitasuna aztertzeke erizpide nagusia *fluency*-a edo hizkun-tzaren jakite-maila da. Eritzi hau, galdetu pertsonen estimazioan oinarritzen dena da, baina hainbat hizkuntzalari ere badira hori ja-raitzen dutenak. Hala Thiery-k:

A true bilingual is someone who is taken to be one of themselves by the members of two different linguistic communities, at roughly the same social and cultural level.

Pentsaera honen ondorioa da, norberaren edo bigarren hizkuntza, elebakarraren trebetasunez hitzegiteko gauza ez den hitzegile ezin daitekeela elebikotzat jo, aipatu definizioaren arabera. Hau dela ta bere *fluency continuum* delakoa txertatzen du hemen Mcnamara-k. Hizkuntza batean hitzegin, idatzi, irakurri eta ulertzeko duen gaitasunetik ederki neur daiteke test-pertsona batek duen hizkuntz trebetasuna. Halere nahiko lanbide zaila da hau, eta nahaspideak sortzen dituena ere bai, zeren hizkuntzaren usaera soziokulturalaki egon ohi bait da arautua. Sarritan, test hauetan ez dira behar bezala bereizten, hizkuntza bietako bakoitza zein eremutan erabiltzen den.

Fluency-aren estudioa, elebitasunaren ikuspegi psikosozial baten ondorioz, gainditua eta ordeztua dago. Ikuspegi honek aztertzen duena, hizketa-egoerak, hizketa-lagunek eta hizketa-gaiak hizkuntzaren erabileran duten eragina da.

Weinreich eta Mackey-k, hizkuntza bi edo gehiago txandaka erabiltzea bezala definitzen dute elebitasuna.

Elebitasuna aztertzeko Mackey-k proposatzen duena da, hizkuntzen desarroilo indibiduala eta menperatze-maila. Gainera hizkuntza batetik bestera aldatzeko trebetasuna deskribatu behar litzateke. Honetan hauteman behar da, zein interferentzia aurkitzen diren *parvole*-ren mailan eta zenbaterainokoa den hibridazioak *langue*-ren alorrean hartu duen hedadura. Laugarren eta azken puntu bezala, autuko hizkuntzok betetzen dituzten funtzioak zein diren zehaztu behar dira.

Definiziotan zehar egin dugun bide luzesko hau beharrezko iruditu zait, elebitasunari buruzko estudioan dagoen abiapuntuen baso hau piska bat bakandu eta argitzeko. Lan guztiaren emaitza: elebitasuna bi hizkuntza edo gehiago txandaka erabiltzea dela.

Besterik zer izan daiteke elebitasuna? Kontsidera ote daiteke, bada, elebitasuna glotofagiaren inguruko seinale bezala, hau da, hizkuntza azpiratuak azpiratzailearen aldetik jasaten duen deuseztearen seinale bezala?

Proba bat: Euskara-hitzegileek euskaraz hitzegiteko dituzten trebetasun-maila desberdinak lerroka ote daitezke, guk elebitasun-definizioak azaltzerakoan aurkitu dugun bezalako *continuum* baten barruan?

Laburbilduz hiru euskara-hitzegile-mota bereiz daitezke:

— sasi-elebiduna, edara oso gaizki menperatzen duena eta bere bizitzako alorrak, ia denak, euskararekin konpontzen dituena.

— definizioen araberako elebidun klasikoa, bi hizkuntzak berdintsu menperatzen dituen, baina hizkuntza aukeratzekoan beti bere gogora ez dauden datu funtzional batzuren arabera jokatu beharrean aurkitzen dena.

— sasi-elebiduna, euskaraz gero eta gutxiago dakiena edo sekula ondo ikasi ez duena, eta bere komunikazioa ia osoro erdaraz egiten duena.

Honen paraleloan, baina gizartearen mailan, hiru aldi bereizten ditu Calvet-ek⁴ glotofagi prozesuan: hizkuntza gainartzailearen hedatze bertikala (gizarte-mailak) eta horizontala (kalea/baserria) eta glotofagia akabatua. Elebitasunari dagokionez, bigarren faseak dauka antz puska bat euskara-hitze gileen hiru motekin.

Gltofagiaren etapa honetan elebakarrak izaten dira klase gainartzailea eta baserri-giroko biztanleria; hitzegiten duten hizkuntza ez da bera, noski. Kaleko jendea, berriz, elebidun izaten da.

Elebitasun indibiduala, gertatzen ari den hizkuntz ordezkapen baten seinale bezala har daiteke. Baina honek ez du oraindik esanahi handirik, ez bait da ezer esaten hizkuntzen arteko erlazioa nolakoa den. Datu horiek elebitasun sozialaren mailan bilatu behar dira.

1.3. Diglosia

Ferguson-ek⁵ *diglosia* terminoarekin, eleaniztasun sozialeko egoerak adierazten ditu: barietate ezberdinei gizartean zorrotz finkatutako funtzioak asignatu ondoren, beroriek kulturazko status berezi batez jantzen dituztenak. Banaketa funtzional honek adostasun kulturala aurkitzen du eta konplementarioki iharduten du gizartean, hizkuntzaren erabilera-arloek ez bait diote elkarri trabarik egiten.

Portaera eta balore-irudi desberdinak izaten dira hizkuntza bakoitzari esleitzen eta asignatzen zaizkionak eta hizkuntza bakoitzaren bidez adierazten direnak. Banantze honek ohiki goi-hizkuntza/dialekto aurkatasuna ematen du azkenean. Lehenengoa, (goi-hizkuntza) kulturarekin, hezkuntzarekin, ofizialtasunarekin lotua egoten da beti eta lehenetsia izaten da beti komunikabideetan eta hizkera idatzian. Bigarrena kaixotarera, lantegira mugatzen da, eta jendeak bere emozio-aldiak adierazteko erabiltzen duen hizkera izaten da bereziki.

Kontzeptuaren definizio nahiko estu hau ia hizkuntz kontaktuzko forma guztietara zabaltzen da Fishman eta Gumperz direla medio. Hala dio Timm-ek:

Since Fishman's extension in 1967 of the term diglossia... it has come to mean little more than the functional distribution of two or more languages or language varieties within a speech community.

Nola ageri da diglosia Euskadin?

Euskara menperatzen dutenak biztanleriaren laurdena diren bitartean, erdara ezagutzen dutenak ehunik ehun dira. Zirkuntantzia honek komunitateko sektore batera murriztuko luke elebitasuna Euskadin. Taldea diglosikoa da; hizkuntz aukera datu funtzionalen arabera egiten da.

Kontuan hartzekoa da gainera, bi hizkuntzen gaitasun funtzionalari ere asko falta zaiola simetriko izateko. Euskara eguneroko gauzetako eremu jakin batzutan bakarrik erabiltzen den bitartean eta, bere posibilitateei begiratuki, besterik ere ezin den bitartean, espainolarekin noranahi, eta nekerik gabe, iristen da bat.

Lan honek eramango duen desarroilorako garrantzizkoa iruditzen zait elebitasun indibidualak eta sozialak elkarren artean dituzten harremanak zernolakoak diren ikustea.

1.4. Elebitasuna eta Diglosia

Hizkuntz kontaktuzko egoerak Euskadin duen berezitasuna, elebitasun indibidualaren eta sozialaren existentzia da. Fishman-ek⁶ honela definitzen du harreman hori:

Diglossia and bilingualism may be said to exist wherever speech communities exist in which speakers

- (a) engage in a considerable range of roles (...);
- (b) wherever access to several roles is encouraged or facilitated by powerful social institutions and processes; and
- (c) wherever the roles are clearly differentiated as to when, where and with whom they are felt to be appropriate.

Hizkuntz aukera egiteko prozesu (c)an aipatzen diren etara mugatuko naiz ni ondoko lan honetan.

1.4.1. Hizkuntz aukera

Talde-barruko hizkuntz aukeraren azterketa mikrolinguistikaren eta makrosoziolinguistikaren arteko harremanen markuan

konsidera daiteke. Hizketa-situazio indibidual batean (mikro-eremuan) sarritan ohar daitekeena da, nola euskaraz hasitako elkarriketa bat bat-batean gaztelerara aldatzen den eta gazteleraz aurrera eramaten, gai bereziren bat (teknikoa, filosofikoa, etab.) hizketan sartu denean. Honen arrazoia izan daiteke, espainiera egokiagozat jotzen dela zenbait arazo tratatzeko, bat hizkuntza horretan bakarrik eskolatua edo entrenatua izan dela, edo simple simple euskaraz hitzegitea gai baten barruko gauza berezizat jotzen dela.

Hizketagaia, maila indibiduala aztertzeke baliagarri baldin bada ere, variable analitiko ez-aski bezala agertzen da, bilatzen dena mostra sozialaren edo arau soziolinguistikoen mailako hizkuntz portaerak aztertzea denean⁷. Aukera-mostra aski egonkorak aurkitzen ditu hark Schmidt-Rohr⁸ aipatuz hizkuntz portaeraren eremuetan. Azkeneko honek bederatzi zerok proposatzen ditu: familia, jolastokia eta kalea, eskola, eliza, literatura eta prentsa, armada, auzitegia eta administrazio publikoa.

Fischman-ek⁹, bere aldetik, honela definitzen du eremua:

...institutional contexts and their congruent behavioral co-occurrences. They attempt to summate the major clusters of interaction that occur in clusters of multilingual settings and involving clusters of interlocutors».

Eremu bakoitzean, erregulazio sozialen zentzuan burutzen da indibiduoaren portaera kongruentea. Hizkuntz portaera indibidualetatik bereiz daitezke eremuak, bereizi, baina testuinguru instituzionalizatuan (makro) aukera egiteko erizpideak ulertuko badira, aukeraren konstante indibidualak eta hizkuntz portaeraren konstante indibidualak (mikro) dago lehenengo abstraitu beharra. Esan daiteke, eremua tipoen, lekuen, rolezko harremanen, asmoen eta hizketagaien konbinazio berezi bat bezala begiratu behar dela. Gainera situazio sozialezko tipo hauek lehen aipatutako portaerazko erregela komunek lagundurik joan ohi dira.

1.4.2. Ordezkapena

Eremu bakoitzak, balore-sistema bateko zati osagarri bezala, funtzio espezifiko bat hartzen du gizartearen hizkuntzan (komunikazioa, literatura, ritoa, etab.). Funtzio bat funtzio bezala ezabatzea oso zaila bait da, bilatzen dena izaten da, eremu bat beste baten lekuan jartzea. Prozesu hau aisa antolatzen da, baldin eta bere hizkuntzan mehatxatua dagoen komunitatea konbentzitzen baldin

bada, norberaren hizkuntzan hain estimatuak diren funtzioak, bigarren hizkuntzak ere bete ditzakeela, eta lehenengoak bezain ondo edo hobeto bete. Prozesu hau erraztu egiten da oraindik, baldin eta espazio bat, zernahi arrazoiengatik hutsik zegoena (hizkuntza idatzia adib.), hizkuntza berriak beretzen badu. Behin hizkuntza gainartzailea han itsasten denetik aurrera, ordurarte hizkuntza autoktonoak betetzen zituen arloetara zabaltzen da eta hizkuntz portaerazko eremuen bidez okupatzen ditu beroriek, zeintzu, lehen zeuden funtzio batzuren paraleloan, beste antzeko batzuk betetzen hasten bait dira.

Hizkuntza batek bestea erabat ordeztu aurretik elebitasunezko fase bat ematen da, h. d., espazio batbera bi eremuz (Domäne) betetzen da denboraldi batean. Biek funtzio berdinak edo antzekoak betetzen dituzte komunitatearentzat, baina jatorriz kultura banakakoak dira.

Eremu berriak hartu ahala zalantzen jartzen da rolen diferentziazioa, eta portaera sozialen eta balore-ideien diferentziak, lehen nabariak zirenak, lausotu egiten dira talde bakoitzean.

1.5. Laburbilduz

1. Elebitasun-teorietan arriskua dago, hizkuntzaren eta kulturaren arteko jarraitasuna hausteko.

2. Elebitasun indibiduala balora daiteke seinale bezala espainierak euskarari egiten dion ordezkapen-prozesuan, baina gizarte-mailara jaso beharra dago.

3. Diglosiak, Euskadin ematen den bezala, bi hizkuntzen indar-erlazioa adierazten du.

Euskara-hitzegileak gutxiengoan daude (%25). Euskarak ahalmen funtzional murrizta dauka, ez da eguneroko bizitzako arlo guztietan erabiltzen.

4. Hizkuntza gainartzailearen eraginak hizkuntz autapenaren prozesua influxatzen du gizarte-mailan. Hizkuntz erlazio soziala aldatu egiten da norberaren eremuetan arrotzarenak gainjarriz edo norberaren lekua besteak hartuz.

Aurrera segitzeko beste galdera batzu:

Nola sortu da Euskadin gaurko elebitasun-egoera?

Zein zirkunstantziak adierazten dute erdararen nagusitasuna?

Zer joera dauzka nagusitasun horrek? Zein dira hizkuntz sustituzioaren agenteak eta horren lagungarriak? zein dira horien xedeak? Nolako eragina izan dute hizkuntz erlazioan? Nolakoa da hizkuntz eremuetako bakoitzaren egoera?

Zein esanahi dauka elebitasunak eta horren ideologiak euskararen iraupenerako?

5. Bi gerra karlistak ere, benetan, produkzio-sistema kapitalista hemen sartzeko egindako borrokak dira. Ohiturazko eskubide zaharrak ezabatuz eta Espainia-barneko merkaturako aduanak kenduz, baldintzak sortzen dira produkzio-modu hori sartzeko.

6. Arazo linguistikoaren sustraiak, Calvet-entzat, gatazka sozial eta ekonomikoetan, gizartearen produkzio-sistemetan daude. Euskal Herrian bi modutakoak dira orientazio politiko eta kulturalak: abertzalea eta Espainiara begirakoa.

2. Euskararen zapalkuntza

Aurreko zatian pilatzen diren arazoak, gaur agintzen duten elebitasun-teorien aski-ezaren ondorio zuzena dira. Estrukturalismo funtzionalistazko ikerlan aparteko direnez, elebitasunaren irudi estatiko bat bakarrik ematen digute; egitura-elementu ezberdinek elkarrekin dituzten erlazioak eta horiek sistemaren mantentzean duten funtzioa azaldu besterik ez dute egiten. Arrazoi honegatik, teoria funtzionalistek ez dute balio, autemandako fenomenoek aldaketa esplikatzen.

Elebitasunaren kontsideraziokoan hutsik gelditzen da prozesuaren diakronia; gure kasuan, ez da esplikatzen nola izan den euskararen historia, desarrolloa eta zapalkuntza, hori diglosia marginalerako egoeran jarri arte.

Gogoeta orokor honen ondoren atal honetako gaiari helduko diot. Batez ere, gure zapalkuntz prozesua Euskadin ezaguna dela presuposa daitekeenez, konklusio garrantzitsuenak laburbilduz berrematea besterik ez dut egingo.

Kapitulu hau egituratzeko oinarriak J. L. Calvet-en tesiak¹⁰ izan dira, testuinguru kolonialean hizkuntza zapaltzeko eta deuseztatzeko (glotofagia) eman diren prozesuei buruzkoak.

E. b.:	erdaldun	-	euskaldun
	kaletar	-	baserritar
	kultura	-	natura
	modernoa	-	primitiboa
	hitz-eder	-	hitz-gordin, hitz-zantar
	hizkuntza	-	dialekto, kastellazomordo, mordoilo

Gaur oraindik, gero eta terreno gehiago irabazten ari dira ikuspegi eboluzionista eta mespretxuzaleak. Euskara arra-arra-antzinako erlikia da, guztiz agurgarria; baina gure gizarte modernoan erabiltzeko balio ez duena. Euskararen lekua baserria edo museoa da.

Euskararen zapalkuntzaren konponente juridikoa automatetik ateratzen den konstataziorik nagusia da, euskara gaur, II. Errepublikara-garaian bezalaxe, bigarren mailako hizkuntza dela. Euskara ikastea eta hitzegitea, espainieraren kasuan ez bezala, eskubide da, baina ez obligazio. Honek esan nahi du, etorkinen eta euskara galdu dutenen zati handi batek baduela ahalbidea euskarazko hizkuntz barrutian asimilatua izateari ihes egiteko, eta okerrera, euskaraz ez hitzegitea santzionatuko lukeen presio sozialik eduki ere ez dagoela egiterik. Euskararen kasuan, elebitasuna programatzen da, programatu, zuzenbide aldetik; baina bi hizkuntzen arteko indar-erlazioak begiratu gero, elebitasun-modu hori diglosia marginalarena besterik ez daiteke izan.

Teorien atala piska bat argitzeko, eremuen ordezkapena lortu nahirik zebilen hizkuntz politika frankistaren eraginak azaldu ditut nik nere lanean. Hizkuntz portaeraren eremu ezberdinak aukatatzeko, Schmidt-Rohr-en bereizkuntz erizpideetan oinarritu naiz. Horien deskribapenerako, J.M. Torrealdairen¹¹ eta Euskaltzaindiaren¹² lanetan orientatu naiz batez ere.

Azkenik, Calvet-en eskakizunaren arabera, glotofagiaren kontrako erresistentzi indarren bistaratzeak, prozesuaren dimentsio dialektikoa argitu behar luke.

3. Ondorioak

Espainiako botere zentralak helpide guztiak erabili ditu euskara hilerazteko. Euskara etsipenezko egoera larrian aurkitzen da: botere-postuetatik eta bere aurrera-bizitzeko iturrietatik —es-

kolatik, kulturgintzatik— arrakastatsuki etenda eta, gaurko biztanleri osakeraren presio asimilatzailearen eskutan utzia, diglosia marginaleko lurrian ari da mugitzen.

Egoera objektibo honen aurka, Euskadin euskara gordetzeko, desarroilatzeke eta zabaltzeko ahaleginak egitea nahi duen biztanleriaren gehiengo handi baten borondate subjektiboa dago. Euskara ikastearren jendeak bere gain hartu asmo dituen neke-lanak eta euskararen alde hartu den postura garbia, soziologoek «boluntarismo linguistikoa» deitzen duten horretan sar daitezke. Horregatik, oker legoke etorkizuneko hizkuntz politikaren pisurik nagusia elebitasuna sustatzen jarri nahi izatea.

Nire eritzia da, elebitasun-politika Euskadin, hizkuntz politika kolonial aktibo, beste helpe bidezkin jarraitutako, bat bezala ikusi behar dela. Diglosia, Euskal Herrian ikusi den bezala, hizkuntz sustituzioaren seinale bat da. Madrileko hizkuntz politika, euskararen deuseztapena bilatzearen ondorio da eta bi hizkuntzen arteko desorekak aurrerantzean ere jarraituko duen seinale garbi garbia. Desoreka honek, berriz, aurki edo luzarora ahulenaren desagerpena erakutsiko du.

Puntu honetan ezin dut elebitasun-teoriei egin diedan kritika aipatu gabe utzi. Nire eritzian, bide ematen diote horiek politikoen artean biziro zabaldurik dagoen problemagabeko elebitasun-usteari. Fishman-ek elebitasuna aztertzean agertzen duen jokaera funtzionalistak errealitatek etenda dagoela edo ematen du. Bere abiapuntuak ahalgarri egiten dio hari elebitasunaren dimentsio sinkronikoa kontsideratzea, hau da, elebitasunaren egitura-elementuak eta horiek fenomenoaren existentzian duten parte begiratzea. Denbora-dimentsioa ez da kontutan hartzen. Horrela elebitasunaren zergatiari, esanahiari eta hortik espero izatekoak diren ondorioei buruzko arazoak erabat espekulatiboa da.

Euskararen patua aldatzeko egin daitezkeen ahalegin guztiek ezingo dute fruiturik eman euskarak bigarren mailako hizkuntza izaten jarraitzen duen bitartean eta lurraldetasun-printzipioaren bidez babestua ez den bitartean. «Suizar eredu» batek, erdalduna lurraldeko hizkuntza ikastera bultzatuko luke asimilazio-denbora labur baten barruan. Horrek ez du esan nahi hizkuntzazko diskriminazioari ekin behar zaionik. Ez. Soil-soilik, neurriren batzu hartu beharra dagoela, euskararen zabaltzea gidatuki eta poliki batean ahalgarri egingo dutenak. Horrek inpliketzen du, adibidez, hizkuntza hartu behar duten egitura sozio-ekonomikoak aldatu egin behar direla.

Gaur oraindik Euskadin euskara erabat sartzea ilusio hutsa bada ere eta elebitasunaren dilema oraingoz mantendu beharra badago ere, euskarazko elebakartasunerako oinarri juridikoak sortzea ez dago gehiago luzatzerik. Aukera hau galtzen baldin bada, zerakoei zabaltzen zaie bidea, horiek ez bait daukate hizkuntz ordezkapen aktiboa sustatzen aritu beharrik, ba nola hizkuntza es-talka eta ez-arian deusezteko helpideak beren esku dauzkaten, aski dute elebitasun liberal baten mantupear horiei lan egiten uztea. Madrilek hizkuntz politika euskaldunaren norabideari emandako onespena ere ez da besterik gabekoa.

Nire ustez, elebitasuna eta euskara eta honen egoera deskribatzeko beharrezko diren puntu nagusiek, labur bederen, ukituak izatea eskatzen dute. Honekin euskal problematikaren ikuspegi txiki bat argitzen zertxobait lagundu dudalakoan nago.

Euskaratzailea: Fernando Mendizabal

I.M.

-
- 1 COSERIÙ, Eugenio: *Sistema, Norma y Habla*, Montevideo 1952.
 - 2 SANCHEZ CARRION, J.M.: *El espacio bilingüe*, Eusko Ikaskuntza, Donostia 1981, 16 or.
 - 3 WEINREICH, Uriel: *Languages in Contact; findings and problems*, Mouton, The Hague 1974.
 - 4 CALVET, L.J.: *Linguistique et Colonialisme. Petit traité de glottophagie*, Payot, Paris 1974.
 - 5 FERGUSON, Charles A.: «Diglossia», in: *Word*, XV (1959), 325-340 or.
 - 6 FISHMAN, Joshua: «Societal Bilingualism: Stable and Transitional», in: FISHMAN, Joshua (ed.): *Language in Sociocultural Change*, University Press, Stanford 1972, 140 or.
 - 7 FISHMAN, Joshua: «The Relationship Between Micro- and Macro-Sociolinguistics in the Study of Who Speaks What Language to Whom and When», in: FISHMAN, Joshua (ed.): *Language in Socio-cultural Change*, University Press, Stanford 1972, 247 or.
 - 8 SCHMIDT-ROHR, G.: *Muttersprache*, Eugen Diederichs Verlag, Jena 1963.
 - 9 *ibid.*, 248 or.
 - 10 CALVET, L.J.: *ibid.*
 - 11 TORREALDAI, J.M.: «Euskararen zapalkuntza (1936-1939)», in: *Jakin*, 24 (1982), 5-73 or.
 - 12 EUSKALTZAINDIA: *Euskararen liburu zuria*, Bilbo 1977.